

**VONKAJŠÍ BAZÉN LIEČEBNÉHO
DOMU BANÍK, KÚPELE BOJNICE,
ARCHITEKT IVAN MATUŠÍK**

OUTDOOR POOL OF THE
SANATORIUM BANIK IN BOJNICE
SPA, ARCHITECT IVAN MATUŠÍK

Zdroj Source: Archív Martina Zaička
Foto Photo: Peter Kuzmin

Neskorý modernizmus v prostredí slovenských kúpeľov

Late modernism in the Slovak spa localities

Martin Zaiček

Though small in size, Slovakia is rich in its springs of natural healing water. These springs are an important precondition for the development of the spa as a social institution, yet natural resources alone cannot provide all the services of a spa. For the providing of therapy, what is necessary is a complex of balneology and sanatoriums, which together with the natural surroundings create the spa environment. In the second half of the 20th century, Slovak spa localities were the setting for massive construction development, intended to improve Slovakia's spas to the level of the best world quality. As a consequence, we can observe here several dozen complexes of realized objects, build in the aesthetics of late modernist architecture, most of which are still in use in the original form and provide a crucial part of the spa services in Slovakia. The spa development from the period of the 1960s to the 1980s was both a financially and technically complicated process, organized by the centralized spa organization Slovakoterma Bratislava, a state enterprise forming an important partner to the design institute Zdravoprojekt, itself responsible for the design of most of the realized post war concepts in Slovak spa localities.

In 1948, political power in Czechoslovakia was seized by the Communist Party. In the same year, new legislation was introduced by which all natural resources, including natural springs, were nationalized. All spa localities become the part of the company Czechoslovak State Spas and Springs. In the following years, the spa locality was described by the new legislation as a place for health rehabilitation. For the first time, Slovak spas became a part of the institutionalized curative – prevention health care system. In addition, shortly before the communist revolution, in 1947 a special balneological congress was held in Štrbské Pleso in the High Tatras, where it was decided to divide all approximately 50 Slovak spa localities into categories of importance and indication groups. According to this plan, 3 categories were created: 1. spa of international importance, 2. spa of national importance and 3. spa of local importance. Only the spas of Categories I and II received further development as part of the curative health system.

Up until the 1960s, there was no new construction development, though all former spa hotel facilities were reconstructed into a hospital type of accommodation in the process called “de-hotelizization” of the spa.

During this time the new legislative background and institutions of the control and management of the spa were created as well. In the early 1950s, the institution of an inspectorate for the preservation of natural curative spas and natural healing

resources was set up which, along with Slovakoterma (the directorate of Czechoslovak state spas and springs in Bratislava) was given responsibility for the upcoming construction development in all the spa localities.

In 1966 a specialized state design institute was founded, Zdravoprojekt Bratislava (“health – project”) which from the very beginning had a specific branch, Studio 03, responsible for the architectural design for the state spas. The director and founding architect Viktor Uhliarik put together a team of several dozen architects, including Richard Pastor, Ján Fibinger, Jaroslav Vítek as well as the recent graduates Jozef Schuster and Christo Tursunov. For the next 26 years of the existence of Zdravoprojekt, these architects became the leading personalities, whose architectural ideas were realized in many built objects of health care infrastructure and spa recreation.

With these conditions in place - the centralized management of spa localities, new legislation and the good economic situation in the 1960s – a plan was introduced for further spa development. During the next two decades, groups of sanatoriums, balneology, cultural and other spa infrastructure were realized in 14 localities of category I and II spas out of 22 registered spa localities.

The principles of the post-war spa development and architectural creation emerged in Slovak discourse based on local and foreign references. Architect Jaroslav Vítek summarized them in the study analysis of spa development (1981). The main principles of urban and architectural planning in spa localities were: a) respecting the local natural and cultural context of the spa locality; b) creation of pedestrian zones in the spa that could interact with the local urban structure and natural surroundings based upon the general traffic plan; c) ensuring that new construction developments are suitable for the year-round use of the spa and appropriate for the creation of the valuable spa environment. Development should be planned in separate construction phases, a factor that stressed the idea of a long-term conception of spa development.

Among the first localities where the new development started was Bardejov. Though an important spa locality, it lacked the development of previous spa infrastructure in comparison to, e.g., Piešťany or Trenčianske Teplice. In 1966, work started on the design of the new balneology centre (V. Uhliarik, J. Schuster), which was also the first design commission assigned to Zdravoprojekt Bratislava, newly established in the same year. Shortly after, development continued with the spa colonnade designed by the same authors and the new sanatorium Ozón

designed by Schuster alone. Piešťany's Spa Island was a special locality where the total volume of investments far exceeded those of all other spa localities. The initial project for the present Balnea Center was designed as early as the start of the 1960s by architect A. Plačko who with his colleague P. Kárdoš also designed at the same time the first plan for future development of the Spa Island. In this plan, the idea was to build smaller-scale sanatoriums and balneology complexes in the form of separate pavilions spread throughout the island. Plačko's and Uhliarik's Balnea Palace (1966) as the first postwar sanatorium in the locality was later joined by the Balnea Grand and Splendit (V. Uhliarik, J. Schuster, 1971) and Balnea Esplanade (V. Uhliarik, Ch. Tursunov, 1980). This complex is the biggest spa structure in the country.

Between the years 1970 – 1980, a tendency began to appear in Slovak architectural creation towards greater sculptural articulation and division of the architectural volumes. Plasticity of architecture was, according to the era's architects, more suitable for the communication of the form with the existing urban structure as well as the spa environment because it minimized the monumentality of the objects. The abstraction of form was a pronounced characteristic of Slovak architecture, which at that time used form to celebrate symbolically the increasing democratic changes in the society. After the political thaw in the end of the 1960s, architects became more courageous to implement western progressive architectural features into their work.

In most of the realized objects, the monumental character is given less by the language of architecture than instead by a consequence of the program and typology. Usually, the sanato-

riums were built with a 250-bed capacity at the hotel standard "A", and included within themselves as well additional spa and treatment facilities. Development and research relating to the typology of the spa building was one of the tasks assigned to Zdravoprojekt.

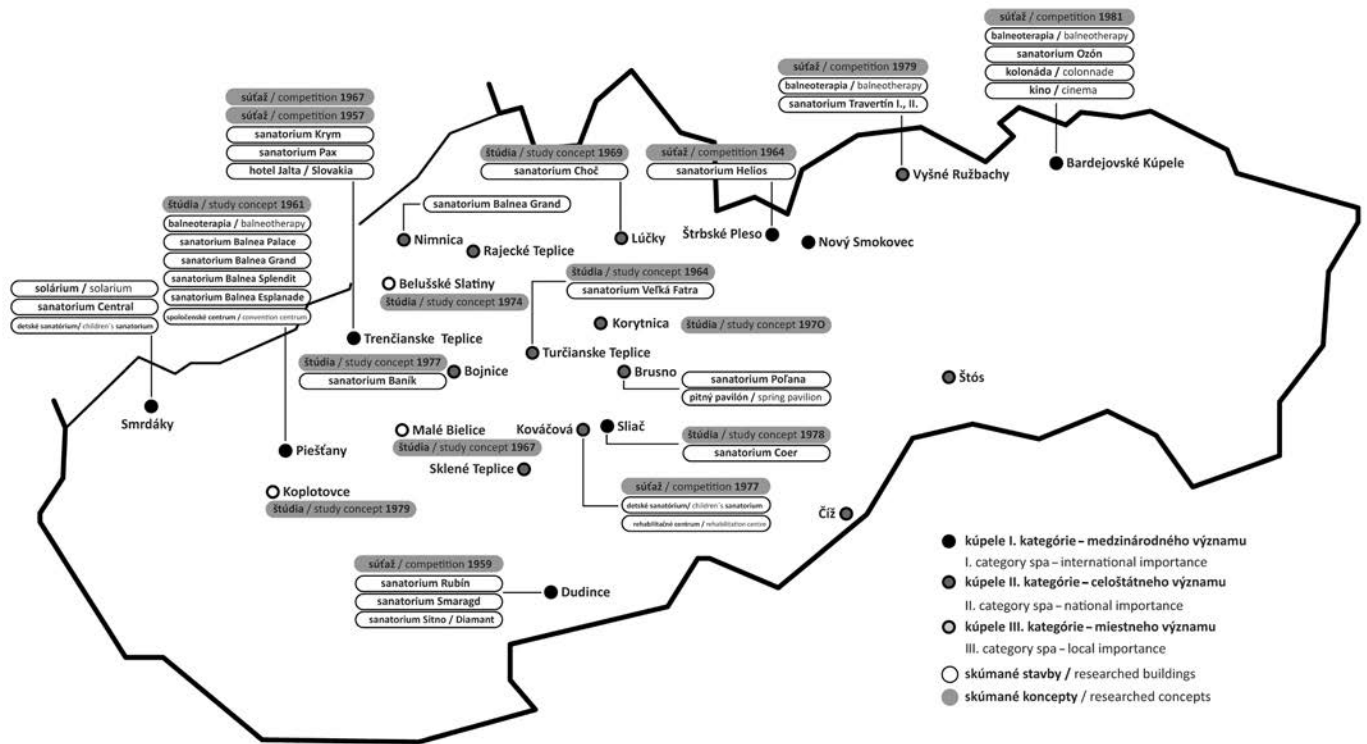
Since 1989, the formerly institutionalized spa recreation has been in the process of being replaced by a hotel type of recreation. This process has had a direct impact on the original form and function of late modern spa architecture, in which material appearance and architectural detail are significantly altered or destroyed. The greatest victim of such a transformation is the former sanatorium Helios in High Tatras (arch. Richard Pastor, 1966 – 1976) which according to the plans for its reconstruction into a hotel was partly demolished and remained abandoned. Technical adaptation and energy optimization caused the loss of original materiality when the stone facade cladding was replaced by a Styrofoam façade, as in the case of the Krym sanatorium in Trenčianske Teplice or Sanatorium Poľana in Brusno.

The objects for spa recreation in Slovakia did not emerge easily. The process of the design and construction was a long-term issue and demanded enormous investments. The ambitious was at least to develop spa localities to the level of the standards and quality of Czech spas, in other words to an international high quality standard. In this context, the discussed period of spa development formed part of the cultural emancipation of Slovakia within the Czechoslovak federation. The Slovak spa complexes built between 1960 and 1990 have the potential to become attractive not only for the spa recreation itself, but for architecture as well.

Slovensko je pri svojej nevelkej rozlohe bohaté na výskyt vhodných prírodných podmienok, ktoré sú predpokladom pre vznik kúpeľov. Prírodné danosti však samy osebe neplnia úlohu kúpeľnej starostlivosti. Tá sa realizuje v liečebných ústavoch, sanatóriách a balneológiách, ktoré spolu s parkmi a spoločenským zázemím tvoria kúpeľné prostredie. V druhej polovici 20. storočia sa kúpeľné miesta stali dejiskom rozsiahleho stavebného rozvoja, ktorý mal pozdvihnúť slovenské kúpele na svetovú úroveň.

„Architektúra veľkých stavieb pre zdravotníctvo, ktorá tu vznikala, bola dobovo charakteristicky vyváženou zmesou zložitej a veľkorysej koncepcie, skôr komprimovanej ako pavilónovej, a formovania veľkých celkov do výrazných kompozícií. Nevýhodou bola malá citlivosť k drobnokresbe krajiny a prostredia, najmä tam, kde vchádzali veľké sanatóriá do mikrokozmu malých kúpeľov (napr. Brusno, alebo Turčianske či Trenčianske Teplice).“⁴¹ Tak komentovali výstavbu v slovenských kúpeľoch v druhej polovici 20. storočia autori publikácie *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Keď spätne hodnotíme plánovanie a výstavbu kúpeľných zariadení v tom období, musíme si okrem architektonických a urbanistických stránok všimnúť aj širšie okolnosti, ktoré podmienili výstavbu kúpeľov.

Zásadnou zmenou po druhej svetovej vojne bolo legislatívne ukotvenie kúpeľov. Limity výstavby a ochrany kúpeľného prostredia boli od roku 1955 prvýkrát definované zákonom o kúpeľoch a zriedkach.² Rozvoj kúpeľov však najviac ovplyvnili majetkovoprávne zmeny v spoločnosti po roku 1948, ktoré viedli k vzniku významných organizácií, ktoré dve desaťročia určovali podobu slovenských kúpeľných miest. Jednou z nich bol štátny koncern Slovakoterma: generálne riaditeľstvo kúpeľov a žriedel v Bratislave, ktoré riadilo všetky slovenské kúpeľné lokality. Spolu s jednotlivými kúpeľnými riaditeľstvami a s Inšpektorátom československých štátnych kúpeľov a žriedel v Bratislave³ bol zadávateľom a partnerom pri tvorbe architektonických zadaní pre projektovú organizáciu Zdravoprojekt Bratislava. Okrem uvedených hlavných aktérov vstupovali do procesu tvorby kúpeľov

MAPA KÚPELOV ZOBRAZUJE KÚPELNÉ LOKALITY NA SLOVENSKU. V ROKU 1947 BOLI PREROZDELENÉ DO TROCH KATEGÓRIÍ, PRIČOM ĎALŠÍ ROZVOJ SA REALIZOVAL LEN V PRVEJ MEDZINÁRODNEJ A V DRUHEJ CELOŠTÁTNEJ KATEGÓRII KÚPELOV. V TMAVEJ IKONE JE UVEDENÝ ROK, KEĎ SA PRE DANÉ KÚPELE REALIZOVALA ŠTÚDIA ROZVOJA ALEBO URBANISTICKÁ SÚŤAŽ

MAP OF THE SLOVAK SPA LOCALITIES. IN 1947, THE SPA LOCALITIES WERE DIVIDED INTO 3 CATEGORIES, WITH FURTHER DEVELOPMENT REALIZED ONLY IN CATEGORIES 1 (INTERNATIONAL IMPORTANCE) AND 2 (NATIONAL IMPORTANCE). INDICATED IN THE DARKER FIGURE IS THE YEAR WHEN THE GIVEN SPA RECEIVED ITS REALISED DEVELOPMENT STUDY OR URBAN-PLANNING COMPETITION

Autor Author: Martin Zaiček

aj iné subjekty a projektové kancelárie. Spoločne zanechali významné architektonické dedičstvo, ktoré slúži svojmu účelu dodnes.

V štúdiu sa budeme zaoberať najmä vznikom a štruktúrou projektových ústavov, kde sa tvorili návrhy kúpeľov. Spomenieme najvýznamnejšie osobnosti, ktoré ovplyvnili podobu kúpeľov po druhej svetovej vojne. Na príklade niekoľkých vybraných kúpeľných miest, respektíve realizácií ukážeme, čo boli hlavné formálne, prevádzkové, materiálové, výtvarné či konštrukčné charakteristiky kúpeľných budov šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. V závere zhodnotíme súčasný stav tejto architektúry. Predmetom prezentovaného výskumu sú objekty a projekty balneológií, kúpeľných domov, kultúrnej a spoločenskej infraštruktúry v kúpeľoch sústredných celkovo v 18. kúpeľných lokalitách na Slovensku.

Československé štátne kúpele

Keď sa v polovici 20. storočia kryštalizovali politické a ekonomické podmienky pre rozvoj kúpeľov, obsahoval zoznam kúpeľných lokalít vyše 50 miest. Takýto vysoký počet lokalít by však len ťažko bolo možné rovnomerne rozvíjať formou centralizovaného plánovania v režime vznikajúcej inštitucionalizovanej kúpeľnej starostlivosti. V decembri roku 1947 sa na Štrbskom Plese z iniciatívy poverníctva pre zdravotníctvo konala VI. balneologická anketa, kde účastníci z radov lekárov a odborníkov rozhodli o rozdelení kúpeľov do troch kategórií určujúcich ich budúce zameranie a rozvoj.⁴

Rok 1947 tak predučili osud mnohým kúpeľným lokalitám. Kúpele boli kategorizované do troch skupín. Do prvej kategórie medzinárodného významu sa dostali kúpele vo Vysokých Tatrách, v Piešťanoch, Sliachi, Trenčianskych Tepliciach, Bardejovské Kúpele a z dôvodu výskytu jedinečných minerálnych vôd aj menšie kúpele v Smrdákoch a v tom čase nerozvinuté kúpele v Dudinciach. Do druhej kategórie prešli ostatné dnes známe slovenské kúpele, ako napríklad Lúčky, Štós, Číž, Turčianske Teplice, Bojnice, Korytnica, Brusno, Kováčová, Sklené Teplice a Vyšné Ružbachy. Do tejto kategórie boli neskôr zaradené aj v roku 1953 objavené pramene v Nimnici. Do tretej kategórie

TRANSFORMÁCIA KÚPELNÝCH LOKALÍT
TRANSFORMATION OF SPA LOCALITIES

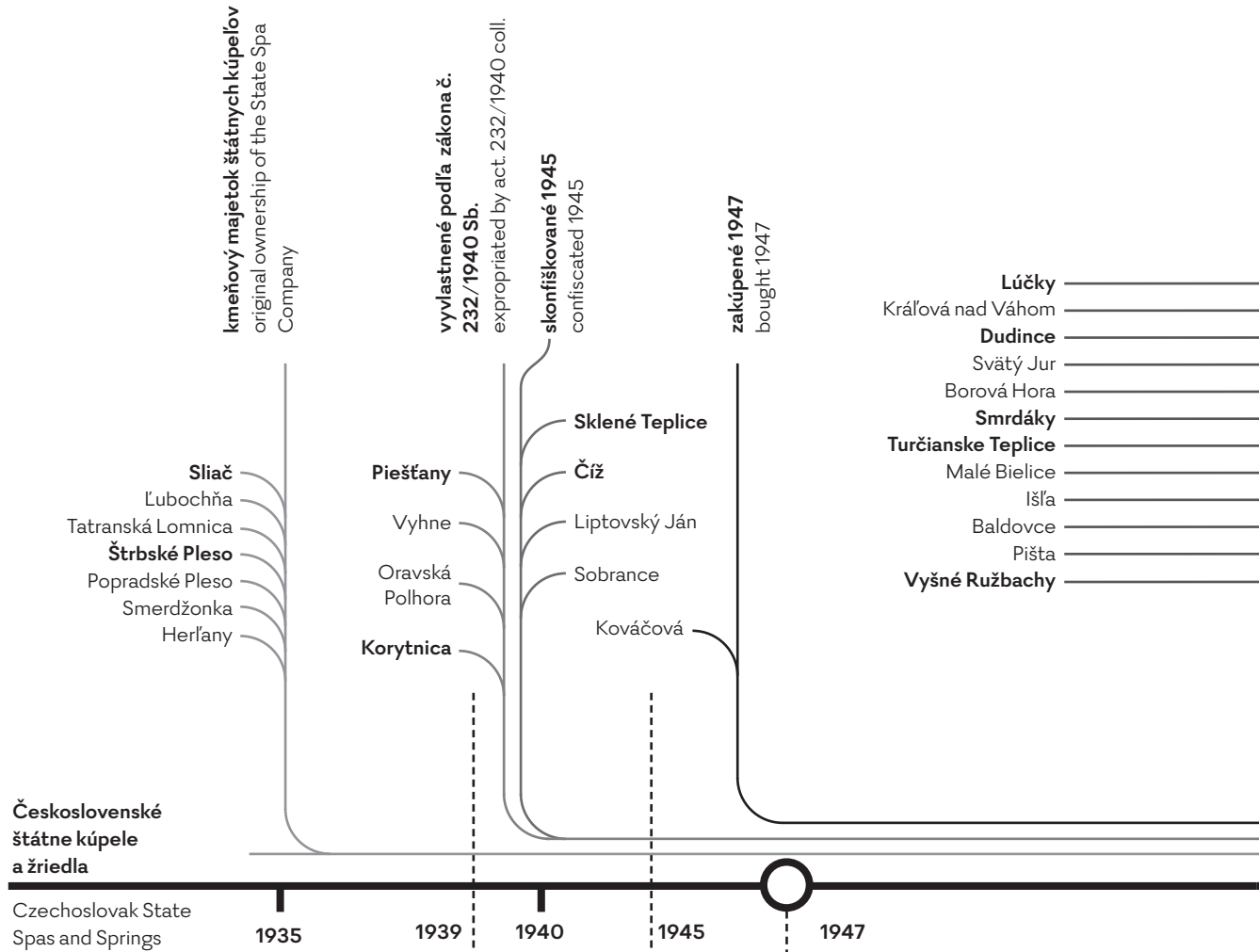
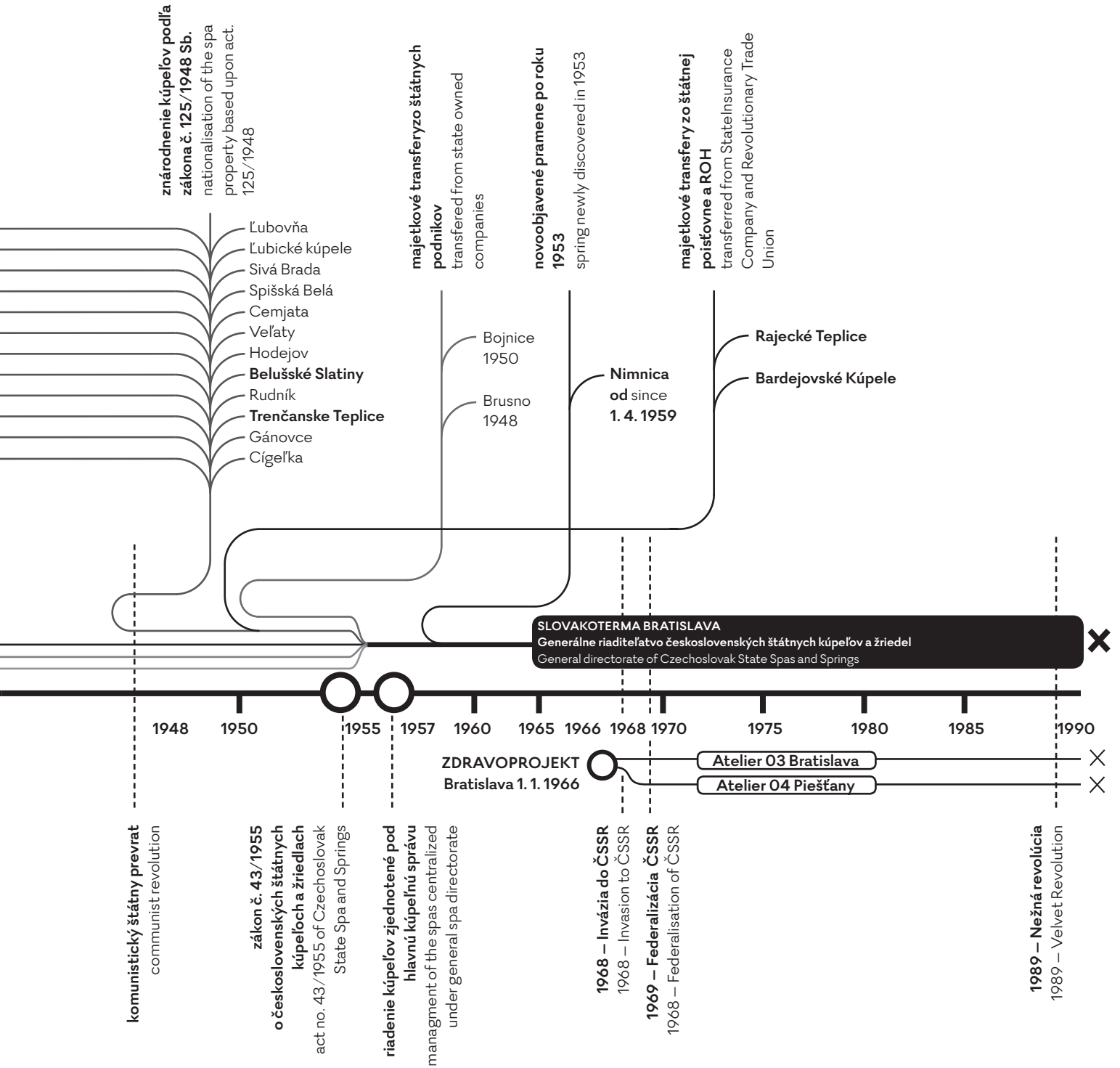

DIAGRAM ZOBRAZUJE, KEDY A NA ZÁKLADE AKÉHO PROCESU SA JEDNOTLIVÉ KÚPEĽNÉ LOKALITY STÁVALI SÚČASŤOU ČESKOSLOVENSKÝCH ŠTÁTNYCH KÚPEĽOV, KTORÉ OD ROKU 1967 BOLI RIADENÉ CENTRÁLNE PROSTREDNÍCTVOM SPOLOČNOSTI SLOVAKOTERMA BRATISLAVA

THE DIAGRAM SHOWS WHEN AND THROUGH WHICH PROCESS THE INDIVIDUAL SPA LOCALITIES BECAME PART OF THE COMPANY CZECHOSLOVAK STATE SPAS, WHICH AFTER 1967 WERE CENTRALLY ORGANIZED BY THE STATE-OWNED COMPANY SLOVAKOTERMA BRATISLAVA

Autor Author: Martin Zaiček

sa dostali ostatné kúpeľné miesta, ktoré sú už dnes pomerne neznáme, avšak ešte začiatkom 20. storočia často navštevované. Sú to napríklad kúpele Belušícké Slatiny, Čierna Hora, Sobrance, Lubovnianske kúpele a mnohé iné lokality. Ich správa bola delegovaná na miestne národné výbory alebo na iné hospodárske jednotky, ktoré v lepších prípadoch vybudovali v týchto miestach rekreačné alebo účelové zariadenia. Vo väčšine prípadov sú tieto miesta v súčasnosti opustené a zabudnuté. Balneologická anketa na základe poznatkov z chemického zloženia jednotlivých prameňov určila aj liečebné indikácie pre jednotlivé kúpeľné miesta.

Vo februári 1948 preberá moc v Československu komunistická strana. Dňa 6. mája je prijatý zákon č. 125/1948 Sb.⁵ o znárodnení kúpeľov a žriedel. Všetky kúpele prešli bezodplatne do vlastníctva štátu. Liečebná starostlivosť v kúpeľoch bola zverená Štátnej zdravotnej správe pri Ministerstve zdravotníctva ČSR. O samotný chod kúpeľov sa starala spoločnosť Československé štátne kúpele. Ku koncu roku 1950 disponovali Československé štátne kúpele 47 kúpeľnými lokalitami. Celkový počet postelí predstavoval počet 5 022.⁶

Už v roku 1951 došlo k prijatiu legislatívy zákona č. 103/1951 o jednotnej preventívnej a liečebnej starostlivosti, kde sa kúpeľom venuje významná pozornosť, ako miestam regenerácie a rehabilitácie. Dochádza tak k definovaniu kúpeľných miest ako primárne liečebných zariadení pod správou ministerstva zdravotníctva, respektíve na Slovensku Poverníctva pre zdravotníctvo pri SNR. Už pri znárodnení v roku 1948 sa vytyčuje budúcnosť kúpeľníctva ako súčasť plánu liečebno-preventívneho zdravotníckeho systému.⁷ Ukončila sa tak jedna etapa vývoja kúpeľov. Dovtedy boli kúpele skôr miestom rekreácie, kde dominovali hotelové služby s prídruženou lekárskou a kúpeľnou starostlivosťou.

Z pohľadu dobových aktérov je významným medzníkom v procese kryštalizácie správy kúpeľov rok 1957,⁸ keď došlo k zjednoteniu správy kúpeľov pod zdravotnícku správu. Od tohto momentu bolo možné začať tvoriť koncepciu investičného rozvoja kúpeľných lokalít.

Nasledujúce obdobie až do polovice šesťdesiatych rokov je charakteristické dlhým procesom kryštalizácie riadenia, delegovania právomocí a nastavovania legislatívneho prostredia.⁹ V roku 1967 vzniká spoločnosť Slovakoterma Bratislava, generálne riaditeľstvo kúpeľov, ktorá až do privatizácie riadila rozvoj a smerovanie kúpeľov na Slovensku. Nezanedbateľnou udalosťou, ktorá posunula rozvoj kúpeľov dopredu, bolo bezpochyby aj založenie samostatného projektového ústavu Zdravoprojekt Bratislava a jeho špecializovaných ateliérov pre kúpeľnú tvorbu v Bratislave a v Piešťanoch.

Zdravoprojekt

Založenie projektového ústavu Zdravoprojekt koreluje s časom konsolidácie štruktúry Generálneho riaditeľstva československých štátnych kúpeľov a žriedel – Slovakotermy Bratislava. Zdravoprojekt vzniká 1. januára 1966¹⁰ a podobne ako v prípade Slovakotermy – jedného z hlavných obchodných partnerov novovzniknutého projektového ústavu aj tejto udalosti predchádzala nelineárna vývojová cesta. Architekt Viktor Uhliarik¹¹ uvádza ako bod zrodu predchádzajúci vzniku špecializovaného projektového ústavu rok 1949, keď vtedajšie Poverníctvo pre zdravotníctvo pri SNR vypísalo súťaž na Klinickú nemocnicu v Bratislave. Na základe výsledkov tejto súťaže bola v roku 1950 ustanovená samostatná projektová socialistická organizácia: Návrhové stredisko pre Univerzitnú nemocnicu v Bratislave, ktorej riaditeľom sa stal architekt Štefan Lukačovič. Jej úlohou bolo vypracovať projekt novej klinickej nemocnice v lokalite na Kramároch. V roku 1952 bol projekt hotový, ktorý sa však v tejto podobe napokon nerealizoval. Aj napriek tomu dal tento proces priestor na uplatnenie nových osobností v architektúre. Generácia architektov, ako Viktor Uhliarik, Milan Šavlík sa neskôr stali výraznými osobnosťami v tvorbe zdravotníckej architektúry. V roku 1952 zaniká samostatné návrhové stredisko pre univerzitnú nemocnicu. Je však včlenené do projektového ústavu Stavoprojekt – ako špecializovaný ateliér IV. Viktor Uhliarik, ako aj architekti Milan Šavlík a Richard Pastor sa stali súčasťou tohto projektového ústavu, kde naďalej plnili úlohy na zadaniach pre zdravotníctvo a tvorili odbornú bázu, ktorá neskôr viedla k vzniku samostatného špecializovaného projektového ústavu.

Inou samostatnou líniou je vznik projekčnej kancelárie v Piešťanoch. Po znárodnení v roku 1948 a potrebe preorientovania sa kúpeľov z hotelového typu na zdravotnícku rekreáciu sa už koncom päťdesiatych rokov objavovala potreba po samostatnej projekčnej kancelárii, ktorá by mohla plniť zadania kúpeľov. V roku 1959 preto z iniciatívy Ing. arch. Jána Gažiho vzniká pri Riaditeľstve Československých štátnych kúpeľov Piešťany projektové stredisko pre Československé štátne kúpele a žriedla na Slovensku.¹² Tento moment je kľúčovým zdrojom samostatnej projektovej kancelárie

pre potreby kúpeľov. Pokým návrhové stredisko pre univerzitnú nemocnicu bolo svojím zameraním orientované na návrh nemocnice, piešťanská kancelária mala za úlohu venovať sa kúpeľnej architektúre. Táto organizácia však v januári 1964 zanikla a bola včlenená pod Studijný typizačný a vývojový ústav zdravotníctví v Prahe.¹³

Z tejto udalosti je už zrejma tendencia vedúca k špecializácii projektových úloh pre potreby centrálného plánovania socialistického hospodárstva. Dva roky na to, 1. januára 1966, vzniká samostatný projektový ústav Zdravoprojekt Bratislava, ktorého riaditeľom sa stáva jeho zakladateľ architekt Viktor Uhliarik. Kmeňovými zamestnancami sa stávajú architekti a inžinieri ateliéru IV zo Stavoprojektu – okrem iných architekti Milan Šavlík a Richard Pastor, ku ktorým postupne prichádzajú etablovaní architekti Jaroslav Vítek a Ján Fibinger. Rady ústavu postupne dopĺňajú mladí architekti a absolventi architektúry SVŠT, ako Jozef Schuster, Viktor Šišolák a po roku 1968 aj Christo Tursunov. Počet zamestnancov postupne stúpol na 300 v roku 1989. Vzhľadom na rozsah požiadaviek ústav disponoval ateliérmi venujúcimi sa výlučne tvorbe pre kúpeľné miesta. Ateliéry Zdravoprojektu 03 v Bratislave a detašovaný ateliér 04 v Piešťanoch¹⁴ vytvorili za takmer 24 rokov svojej existencie množstvo architektonických a urbanistických projektov, z ktorých sa mnohé dočkali realizácie, ale aj množstva nerealizovaných konceptov.

Zdravoprojekt rovnako ako ostatné projektové ústavy postihla zmena režimu v roku 1989. Po roku 1990 ubúdajú štátne objednávky od ministerstva zdravotníctva na projekciu objektov pre zdravotníctvo. Počas kupónovej privatizácie sa ústav transformoval na akciovú spoločnosť Zdravoprojekt International (1992). Zakrátko na to nástupnícku spoločnosť prevzali investori, ktorí ukončili jej projekčnú činnosť.

Kúpeľná architektúra

Takmer dve dekády trvajúca kryštalizácia spoločenských a ekonomických mechanizmov riadenia a plánovania kúpeľov v rokoch 1948 – 1967 síce neprinesla rozsiahlu výstavbu, ale ako Viktor Uhliarik hodnotí toto obdobie: „Bolo nutné zmeniť názor nielen na prevádzku, ale i na plánovanie a projekciu kúpeľov, sformulovať nové požiadavky a postupne si ich overovať. Z tohto zreteľa bolo niekoľkoročná stagnácia vo výstavbe slovenských kúpeľov priam užitočná. Vykryštalizovali sa základné pojmy nového chápania kúpeľného územia, názory na jednotlivé účelové objekty a ich komplexnú vybavenosť.“¹⁵

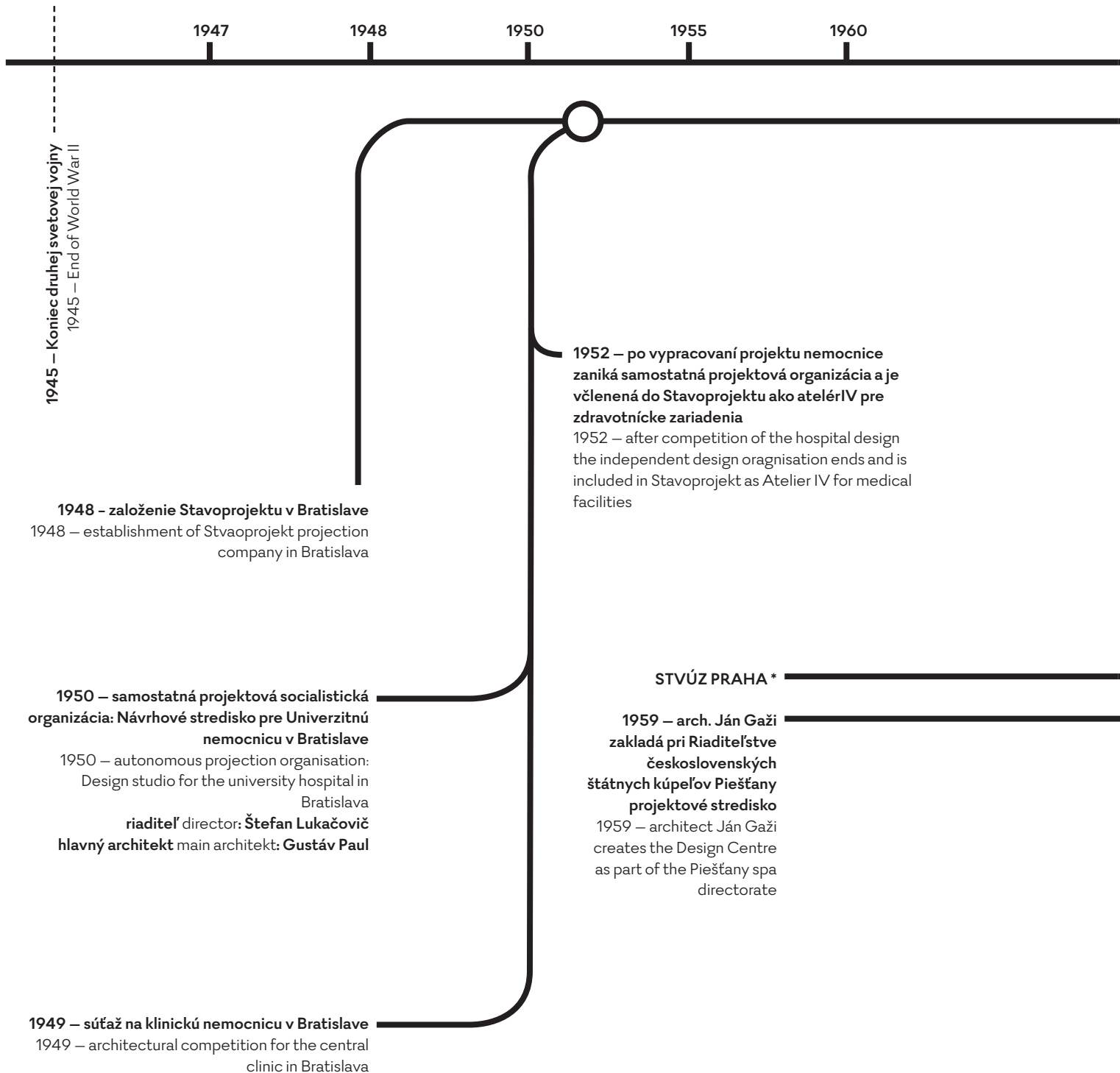
Pôvodné prostredie slovenských kúpeľov bolo zväčša definované výstavbou a krajinárskou úpravou pochádzajúcou z obdobia druhej polovice 19. storočia a prvej polovice 20. storočia. Toto obdobie vyneslo do svetového povedomia niekoľko lokalít, ako napríklad Vysoké Tatry, Trenčianske Teplice, Bardejovské Kúpele alebo Piešťany. Eklektická a romantizujúca architektúra vytvorila pestré a intímne kúpeľné prostredie, ktorého neodmysliteľnou súčasťou boli kúpeľné parky a kontakt s prírodou. Ubytovacie kapacity boli sústredené zväčša v malých kúpeľných domoch alebo v súkromných penziónoch. Avšak už funkcionalizmus v tridsiatych rokoch prináša nový jazyk architektúry, ako aj novú mierku kúpeľných stavieb, kde je ubytovanie, služby a spoločenský život sústredené v jednom celku. Matúš Dulla tento vývoj pomenoval „zajatím, do ktorého priviedli slovenskú kúpeľnú architektúru už medzivojnové kolosy sliačskeho Palace alebo sanatória vo Vyšných Hágoch“.¹⁶

Princípy povojnovej kúpeľnej tvorby sa tvorili v prostredí dobových domácich diskurzov a zahraničných referencií. Architekt Jaroslav Vítek v analýze architektúry a urbanizmu zdravotníckych stavieb z roku 1981 vymenúva základné urbanistické a architektonické princípy koncipovania každého kúpeľného územia: a) rešpektovanie daností osobitosti a mierky kúpeľnej lokality vzhľadom na prírodné prostredie, b) vytvorenie pešej zóny kúpeľov s nadväznosťou na sídelnú zónu a prírodné zázemie podložené dopravným generelom, c) koncipovanie zástavby vzhľadom na požiadavky celoročnej prevádzky a tvorbu hodnotného kúpeľného prostredia s prihliadnutím na etapovitost' výstavby. Posledný bod súvisí s výhľadovým rozvojom kúpeľov. Architekt poznamenáva: „Slovenské kúpele sú relatívne malé, reprezentujú však celú škálu lokalít od dotyku s mestom, s dedinou až po solitérne prírodné polohy.“¹⁷

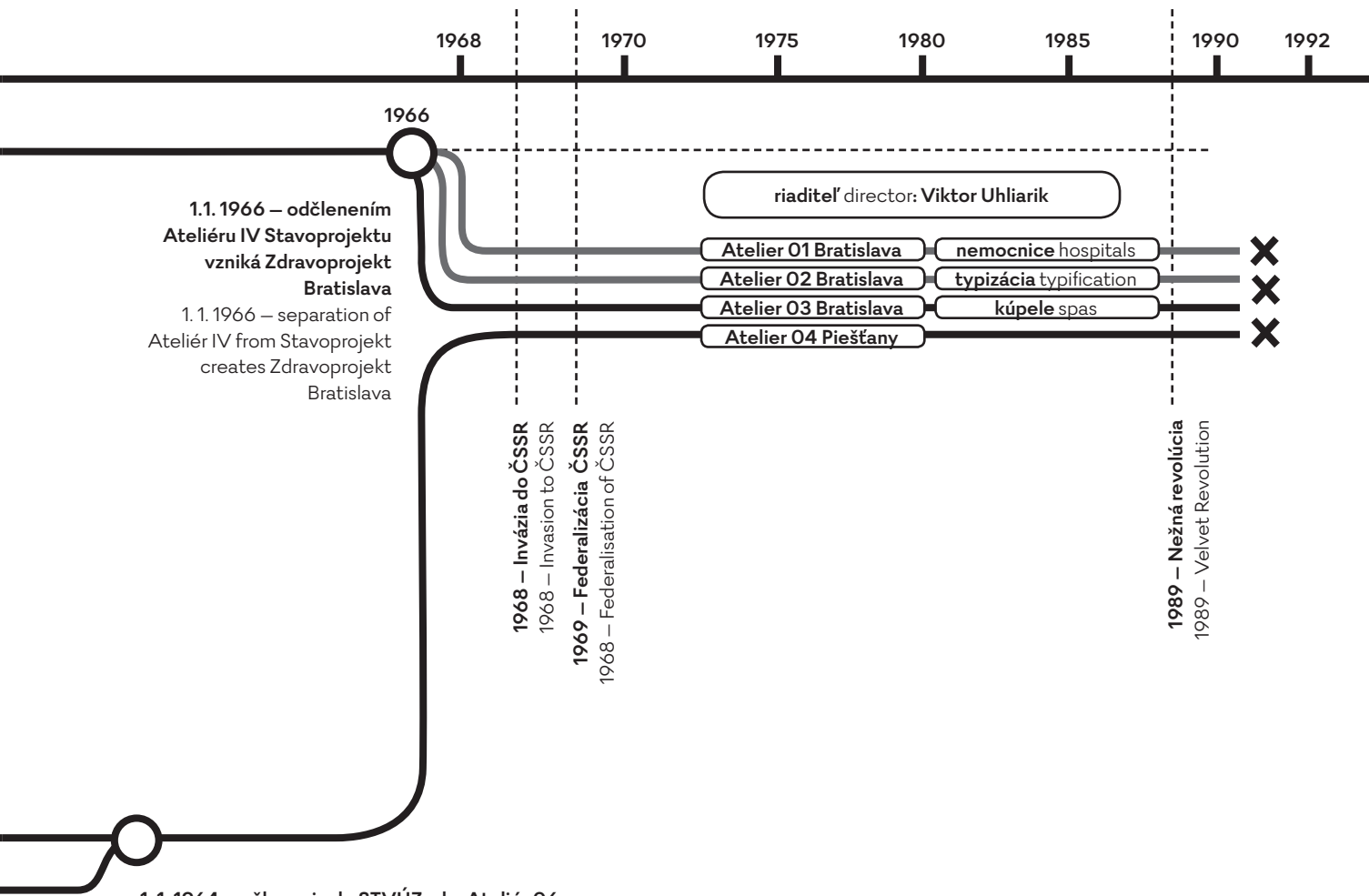
Celkovo sa dbalo na ochranu kúpeľného prostredia, ako miesta primárne určeného na zdravotnú regeneráciu. Tejto prvotnej podmienke podliehali všetky oblasti od legislatívy definujúcej limity až po architektúru, ktorá rozvíjala poslanie kúpeľov. Jednou z kľúčových osobností vplývajúcej na tvorbu a smerovanie tohto diskurzu bol Peter Krahulec, riaditeľ Inšpektorátu kúpeľov a žriedel pri Ministerstve zdravotníctva SSR. Krahulec sa aktívne podieľal na tvorbe legislatívneho

PROCES VZNIKU PROJEKTOVÉHO ÚSTAVU ZDRAVOPROJEKT 1948 – 1992

THE CREATION PROCESS OF THE PROJECTION COMPANY ZDRAVOPROJEKT 1948 – 1992

* STVÚZ Praha – Studijní typizační a vývojový ústav zdravotnictví Praha
* STVÚZ Praha – Study typification and development institute in Prague

1.1. 1964 – včlenenie do STVÚZ, ako Ateliér O6 a v roku 1966 včlenený do Zdravoprojektu ako Ateliér O4

1.1. 1964 – merger with STVÚZ as Ateliér O6, in 1966 included in Zdravoprojekt as Ateliér O4

DIAGRAM ZAZNAMENÁVA PROCES VZNIKU PROJEKTOVÉHO ÚSTAVU ZDRAVOPROJEKT, KTORÉHO ZAČIATKY SIAHAJÚ POSTUPNE OD PROJEKTOVEJ ÚLOHY NA KLINICKÚ NEMOCNICU NA BRATISLAVSKÝCH KRAMÁROCH, CEZ ATELIÉRU IV, AKO SÚČASŤ STAVOPROJEKTU, AŽ PO VZNIK SAMOSTATNÉHO ÚSTAVU V ROKU 1966. MAPA PROCESU ZACHYTÁVA AJ LÍNIU PIEŠŤANSKÉHO ATELIÉRU, KTORÝ SA FORMOVAL AUTONÓMNE

THE DIAGRAM DESCRIBES THE PROCESS OF CREATION OF THE DESIGN INSTITUTE ZDRAVOPROJEK, STARTING FROM THE COMMISSION FOR THE UNIVERSITY HOSPITAL IN BRATISLAVA-KRAMÁRE, THROUGH ATELIER IV IN STAVOPROJEKT TO THE CREATION OF THE AUTONOMOUS DESIGN INSTITUTE IN 1966. THE PROCESS MAP ALSO SHOWS THE AUTONOMOUS PATH OF THE PROJECTION OFFICE IN PIEŠŤANY

Autor Author: Martin Zaiček

prostredia, priamo zasahoval do rozvojových koncepcií Slovakotermy, ako aj do samotnej kúpeľnej architektúry.¹⁸

V oblasti tvorby jednotlivých objektov sa dbalo na zosúladenie architektonickej a technickej úrovne stavieb. Architektúra kúpeľných objektov v princípe musela reagovať na podmienky: ubytovacie, balneologické, prevádzkové a spoločenské. Samostatnou oblasťou bola tvorba a kultivácia prírodného prostredia, ktoré zahŕňovalo tak parkové úpravy, ako aj priestory na oddych a spoločenskú interakciu, ako napríklad kolonády, pavilóny, kúpaliská. Trend jednoznačne smeroval k zvyšovaniu štandardu ubytovacích kapacít pozostávajúcich prevažne z jednolôžkových, respektíve dvojlôžkových izieb s vlastným hygienickým zariadením, s vhodnou orientáciou na svetové strany, s balkónom. Objekty ubytovania sa zväčša koncipovali v kapacite 150 – 250 postelí v štandarde vybavenia a služieb zodpovedajúcich dobovej „A kategórii“ hotelov. Tieto objekty sa často komponovali do súborov so spoločným technickým alebo stravovacím a spoločenským zázemím. Kúpele primárne neboli určené pre rozvoj voľného cestovného ruchu, lebo pri prekročení pomeru 1/3 postelí v prospech cestovného ruchu dochádza k znehodnoteniu až strate kúpeľného rázu a atmosféry.¹⁹

V oblasti terapeutických prevádzok sa bral ohľad na vytváranie presvetlených a moderne vybavených priestorov, ktoré sú ľahko dostupné z ubytovacích kapacít podľa možnosti cez vyhrievané presklené chodby. Typológia terapeutických prevádzok závisela od zdravotných indikácií kúpeľov, ako aj kvality a teploty vody. Klimatické kúpele (Štrbské Pleso) predstavujú ojedinelý príklad, kde sa môžeme stretnúť s priestormi ako respiráriá, inhalačné miestnosti alebo soláriá. Takisto kúpele na vnútorné užívanie prameňov (Bardejov) mali iný typ terapeutických, respektíve balneologických služieb. Pri ostatných kúpeľoch sa dá hovoriť o balneoterapiách s prevažujúcimi vaňovými kúpeľmi (Smrdáky, Bardejov), zrkadliskami (Trenčianske Teplice) alebo s terapeutickými bazénmi na liečbu pohybového ústrojenstva (Piešťany, Dudince). Väčšina balneoterapií sa však budovala s cieľom poskytnúť čo najkomplexnejšiu skladbu terapeutických služieb.

Spoločenské stavby v kúpeľoch sú zastúpené najmä typológiou univerzálnych kongresových sál (Piešťany – Spoločenské centrum), kinom (Bardejov), hudobnými pavilónmi, letnými

**KÚPEĽNÁ ATMOSFÉRA
V BARDEJOVSKÝCH KÚPEĽOCH:
KOLONÁDA OD ARCHITEKTOV
VIKTORA UHLIARIKA A JOZEFA
SCHUSTERA**

THE SPA ATMOSPHERE IN
BARDEJOV: THE SPA COLONNADE
DESIGNED BY ARCHITECTS VIKTOR
UHLIARIK AND JOZEF SCHUSTER

Zdroj Source: Archív Martina Zaička
Foto Photo: Peter Kuzmin

amfiteátrami a i. Najznámejším typom takýchto stavieb sú pitné pavilóny (Brusno, Sliač) a kúpeľná kolonáda, ktorá však bola vybudovaná len v kúpeľoch Bardejov. Do tejto kategórie patria aj malé objekty „espresso“ stojace zväčša v kúpeľných parkoch alebo objekty všeobecných služieb ako pošta, obchody a salóny krásy. Spoločenské stavby aj napriek tomu, že boli pre prostredie kúpeľov dôležité, často zaostávali medzi prioritami budovania. Ostali tak úplne nerealizované (Lúčky) alebo nedokončené (Dudince). Príkladnou kúpeľnou kultúrnou stavbou je Dom umenia v Piešťanoch, ktorý prerástol do celoštátneho významu.

Súčasťou kultivácie kúpeľného prostredia bolo taktiež umenie. Na jednej strane to bola tvorba programu performatívnych foriem umenia, ktoré vyplňovali čas pobytu najmä počas letných mesiacov. Na druhej strane sa dbalo na umiestňovanie umeleckých diel (objektov) do kúpeľných parkov, ale najmä do samotnej architektúry. Dobový stavebný zákon určujúci povinnosť investovať percentuálny podiel do pevnej súčasti interiérov a exteriérov stavieb, mal v kúpeľnom prostredí mimoriadne cenné postavenie. O tom svedčí aj výber autorov diel, ktorý reprezentujú vrchol monumentálnej tvorby pre architektúru na Slovensku. Medzi mnohými možno spomenúť: keramické monumentálne diela v liečebnom dome Veľká Fatra v Turčianskych Tepliciach, v priestore vstupného foyeru a zrkadliska od sochára Juraja Martha²⁰, úprava objektov vzduchotechniky a pitných prameňov v Brusne od Jozefa Jankoviča, reliéfy vodných motívov na liečebnom ústave Ozón v Bardejove od Juraja Rusňáka alebo Drevené plastiky v bardejovskej kúpeľnej kolonáde od Vladimíra Kompánka.

V nasledujúcej časti sa stručne oboznámime s tvorbou pre slovenské kúpele. Celkovo sa počet významnejších objektov kúpeľnej architektúry neskorého modernizmu približuje číslu 30. Pozrieme sa bližšie na vybrané z nich, ktoré reprezentujú kúpeľný komplex tvorený a realizovaný v priebehu dvoch dekád rokov 1966 – 1989 na území Slovenska. Výstavba sa realizovala postupne v Dudinciach, Piešťanoch, Bardejove, Bojniciach, Štrbskom Plese, Trenčianskych Tepliciach, Smrdákoch, Kováčovej, Lúčkach, Brusne, Číži, Turčianskych Tepliciach, vo Vyšných Ružbachoch, v Nimnici a Sliači.

Rozvoj kúpeľov

Jednotné riadenie kúpeľov cez Slovakotermu bolo jednou z výhod, ktoré umožňovalo plánovanie investícií do rozvoja slovenských kúpeľov ako celku.²¹ Koncom šesťdesiatych rokov v čase ekonomických reforiem a diskusií o smerovaní ekonomiky Československa sa začali objavovať názory, ktoré definovali kúpeľníctvo, ako potenciálny zdroj zahraničných príjmov.²² Príjmy mali pochádzať najmä z kúpeľných lokalít I. kategórie. Z toho boli zrejme priority výstavby. Medzinárodné kúpele vo Vysokých Tatrách, v Piešťanoch, Bardejove, Trenčianskych Tepliciach a v Dudinciach boli teda miestami s najväčším rozsahom investícií. Obdobie sedemdesiatych rokov prinieslo množstvo súťaží na zaobstaranie územnoplánovacej dokumentácie pre kúpeľné miesta pre potreby plánovaného urbanistického rozvoja jednotlivých lokalít.²³ Na jednej strane sa tvorili rozsiahle koncepcie rozvoja s výhľadom na desaťročia dopredu. Na druhej strane sa tieto koncepcie realizovali len vo fragmentoch, ak sa vôbec realizovali. Pritom ešte v roku 1979 bola výhľadová kapacita rozvoja plánovaná až na úroveň 16 000 postelí.²⁴ Plány však narazili na možnosti hospodárstva. Najmä po roku 1980 dochádza k postupnému útlmu priamych investícií do rozvoja ubytovacej kapacity a zväčša dochádza len k finalizácii rozostavaných objektov. V roku 1989 sa počet postelí zastavil na čísle 10 989.²⁵

Medzi prvými lokalitami, ktoré boli cieľom rozsiahlych investícií, boli najodľahlejšie slovenské kúpele v Bardejove. Táto významná lokalita nebola tak dobre vybavená staršou infraštruktúrou, ako to bolo v Trenčianskych Tepliciach alebo v Piešťanoch, kde bolo možné vykonávať komplexné kúpeľné služby aj bez novej výstavby. Bardejovské Kúpele boli navyše obľúbeným miestom rekreácie politických činiteľov.

Na prvotnom rozvoji Bardejovských Kúpeľov sa zúčastňuje autorský tím architektov Viktora Uhlíarika a Jozefa Schustera. Pre Zdravoprojekt je to jedna z prvých projekčných úloh. Architekti budujú súčasne objekt balneoterapie a pavilón pitných kúr – kúpeľnú kolonádu. Výtvarne hodnotný objekt tvoria štylizované betónové stĺpy nesúce priehradovú koňštrukciu strechy pavilónu. Spolu s mramorovou podlahou prechádzajúcou do plochy námestia dodávajú prostrediu južanský esprit.

Ubytovacie kapacity boli riešené výstavbou liečebného ústavu Ozón. Ten stojí na okraji centrálnej kúpeľnej zóny. Podobne ako pri objekte neďalekej balneológie aj tu využíva motív vrstvenia. Orientácia tohto princípu je však vo vzťahu k balneológií jej kontrapunktom a štruktúru objektu radí vedľa seba v horizontálnom smere, pričom však dominuje vertikálnosť travertínových stien. Ozón bol prvou samostatnou akciou architekta Schustera, ktorý nastúpil do Zdravoprojektu v roku

**PLASTICKÉ PRIEČELIE LIEČEBNÉHO
ÚSTAVU VEĽKÁ FATRA
V TURČIANSKYCH TEPLICIACH OD
ARCHITEKTA JAROSLAVA VÍTKA**

THE SCULPTURALLY FORMED
FACADE OF THE VEĽKÁ FATRA
SANATORIUM IN TURČIANSKE
TEPLICE, DESIGNED BY ARCHITECT
JAROSLAV VÍTEK

Zdroj Source: Archív Martina Zaička
Foto Photo: Peter Kuzmin

1966 ako 27-ročný. Liečebný ústav Ozón s kapacitou 200 lôžok²⁶ je súčasne príkladom kúpeľnej architektúry, ktorá mierkou presahuje okolitú pôvodnú zástavbu. Monumentalizmus je však viac ako výrazom architektúry dôsledkom usporiadania programu a kapacity. Na objekty balneoterapie, ozónu a kolonády od architektov Schustera, Uhliarika a Fibingera²⁷ mal nadviazať ďalší rozvoj ubytovacích kapacít, ktorý bol predmetom urbanisticko-architektonickej súťaže v roku 1981. Stavebný ruch však už ďalej nepokračoval.

V rokoch 1970 – 1980 sa v architektonickej koncepcii objektov prejavil dobový trend architektúry smerujúci k plastickejšiemu tvarovaniu a členeniu hmôt. Plastickej architektúra podľa architektov lepšie komunikovala s pôvodným kúpeľným a prírodným prostredím, lebo tým potláčala monumentálnosť objemov.²⁸ Abstraktnosť formy bola súčasne znakom slovenskej architektúry, ktorá v tomto období formou symbolicky oslavovala spoločenské zmeny v krajine. Po politickom odmäku koncom šesťdesiatych rokov sa architekti viac odvažovali implementovať do tvorby západné vzory architektonického jazyka.²⁹

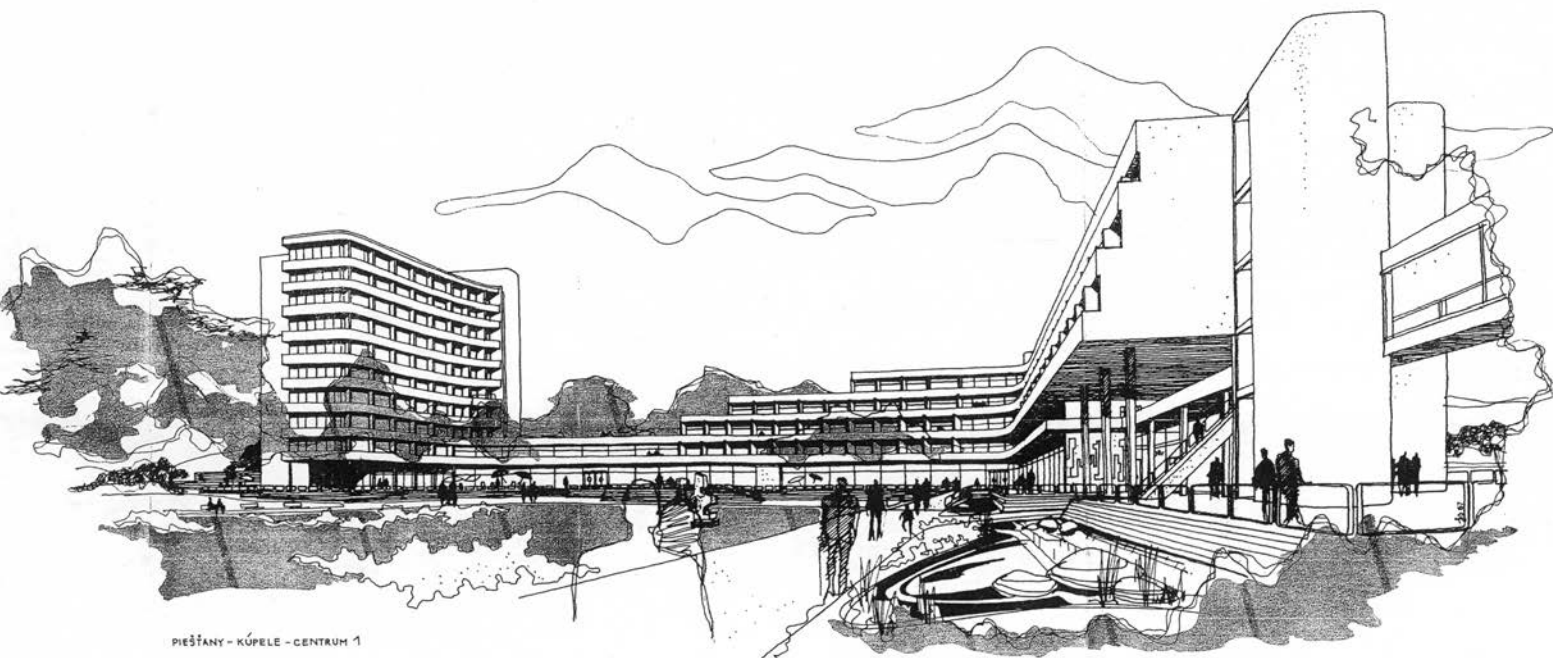
**LIEČEBNÝ ÚSTAV BALNEA
PALACE NA KÚPEĽNOM OSTROVE
V PIEŠŤANOCH, VIKTOR UHLIARIK,
ALEXANDER PLAČKO**

THE BALNEA PALACE SANATORIUM
ON THE SPA ISLAND IN PIEŠŤANY,
VIKTOR UHLIARIK, ALEXANDER
PLAČKO

Zdroj Source: Archív Martina Zaička
Foto Photo: Peter Kuzmin

Ubytovacia časť je vo väčšine skúmaných prípadov riešená ako samostatná zóna osadená na parter s prevádzkovým, spoločenským, prípadne terapeutickým zázemím. V tvorbe architekta Jaroslava Vítka má ubytovacia časť navyše tendenciu byť aj formálne čitateľná v hmote liečebného ústavu. Najčastejšie to rieši zvýraznením prevádzkových objemov, ktoré následne komponuje do výsledného objektu.

Snaha o zdrobnenie lôžkových hmôt viedla k použitiu mnohotraktov. Zväčša päť traktov, keď sa obslužné príslušenstvo podlaží umiestňuje do stredu, a tak umožňuje plné využitie fasád pre lôžka. Takýto prístup je čitateľný najmä u Vítka. Ten využil piaty trakt v objektoch Poľana v Brusne, Veľká Fatra v Turčianskych Tepliciach, ako aj pri nedostavanom Coer na Sliachi.³⁰ Navyše pri všetkých používa bohaté až sochárske členenie objemov na docielenie fragmentácie masívnosti objemu ubytovacej časti, ako aj maximalizácie slnečných južných priečelí pre lodžie izieb. Architektúra však už v tom čase narážala na požiadavky energetickej efektívnosti, ktorá preferovala kompaktné hmoty.

PIEŠŤANY - KÚPELE - CENTRUM 1

**VARIANT NA BALNEA GRAND
A SPLENDID OD ARCHITEKTOV
VIKTORA UHLIARIKA A JOZEFA
SCHUSTERA**

DESIGN CONCEPT (UNREALIZED)
FOR THE BALNEA GRAND
AND SPLENDID SANATORIUMS
IN PIEŠŤANY, DESIGNED BY
ARCHITECTS VIKTOR UHLIARIK AND
JOZEF SCHUSTER

Zdroj Source: Archív Jozefa Schustera

Piešťany spolu s Trenčianskymi Teplicami boli najvýznamnejšími kúpeľnými lokalitami osobitného investičného významu. Ich renomé ich predurčovalo pre rekreáciu zahraničnej kúpeľnej klientely. V pôvodných plánoch rozvoja na začiatku šesťdesiatych rokov sa v Piešťanoch počítalo s intenzifikáciou južnej časti Kúpeľného ostrova. Nová výstavba mala nahradiť liečebný ústav Pro Patria v susedstve kúpeľa Irma. Napokon sa aj za podpory Inšpektorátu kúpeľov a žriedel rozhodlo o umiestnení novej balneológie a nadväzujúcich ubytovacích kapacít približne 500 metrov na sever do voľného priestoru. Voda z prameňov bola na nové miesto dopravovaná potrubím s dôrazom na zachovanie jej chemického zloženia.³¹ Nové umiestnenie balneoterapie, ktorú sprvu projektoval Alexander Plačko³², malo vnútornými chodbami nadväzovať na nový ubytovací objekt Palace s potenciálom rozvoja v osi sever – juh.

Po súťaži v roku 1960 na rozvoj novej kúpeľnej lokality medzinárodného významu – kúpele Dudince bol vytvorený projekt na liečebný dom s balneológiou Rubín.³³ Podľa tohto projektu sa takmer v identickej podobe realizoval aj liečebný ústav Palace, ktorý sa stal prvou ubytovacou kapacitou budúceho komplexu Balnea v priestore Kúpeľného ostrova. Architekt Alexander Plačko sa tak z Dudiniec vracia s projektom do Piešťan, kde v rovnakom čase vypracoval spoločne s architektom Pavlom Kárdošom³⁴ prvú overovaciu štúdiu novej výstavby na Kúpeľnom ostrove.³⁵ Ten vtedy ešte predpokladal rozvolnenú pavilónovú výstavbu naprieč plochou ostrova. Po roku 1966 vstupuje do tohto prostredia projektový ústav Zdravoprojekt, ktorý získava zákazku na dobudovanie komplexu Balnea.

Viktor Uhliarik s architektom Jozefom Schusterom projektujú v závere šesťdesiatych rokov sanatóriá Splendid a Grand (400 lôžok). Dodávateľom stavby bola belehradská firma Neimar, ktorá kvalitu realizácie výrazne priblížila k materiálovým a technologickým trendom uplatňovaným v západnej Európe. Koncept dvojice liečebných domov bol v nadväznosti doplnený o objekt spoločenského centra od architekta Schustera. Spoločenské centrum je zároveň poslednou prácou architekta Schustera v Zdravoprojekte. Dostavbu Balnea centra prevzal architekt Christo Tursunov, ktorý opäť pod záštitou architekta Uhliarika dokončil objekt Balnea Esplanade.³⁶ Tak bolo završené dielo v súčasnosti 600 m dlhého komplexu budov, ktoré sú najväčším kúpeľným objektom na Slovensku s kapacitou 1 280 postelí a 1 300 procedúr denne.³⁷

**SÚČASNÝ STAV: JUŽNÉ PRIEČELIE
NAJMLADŠIEHO SANATÓRIA
KOMPLEXU BALNEA: ESPLANADE
V PIEŠŤANOCH (VIKTOR UHLIARIK,
CHRISTO TURSUNOV)**

CURRENT STATE OF THE MOST
RECENT SANATORIUM OF THE
BALNEA COMPLEX: ESPLANADE
IN PIEŠŤANY (VIKTOR UHLIARIK,
CHRISTO TURSUNOV)

Zdroj Source: Archív Martina Zaička

Foto Photo: Peter Kuzmin

**SÚČASNÝ STAV SANATÓRIÍ
BALNEA GRAND A SPLENDID V
PIEŠŤANOCH (VIKTOR UHLIARIK,
JOZEF SCHUSTER)**

CURRENT STATE OF THE
SANATORIALS BALNEA GRAND
AND SPLENDID IN PIEŠŤANY (VIKTOR
UHLIARIK, JOZEF SCHUSTER)

Zdroj Source: Archív Martina Zaička

Foto Photo: Peter Kuzmin

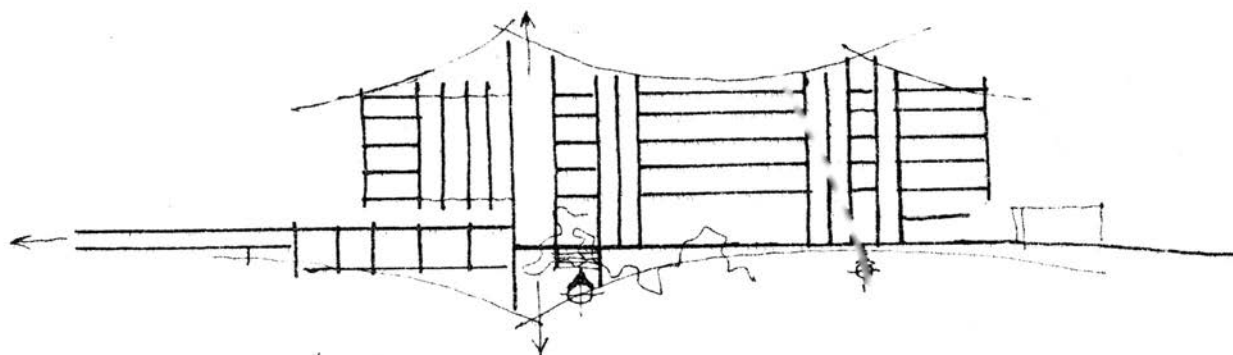
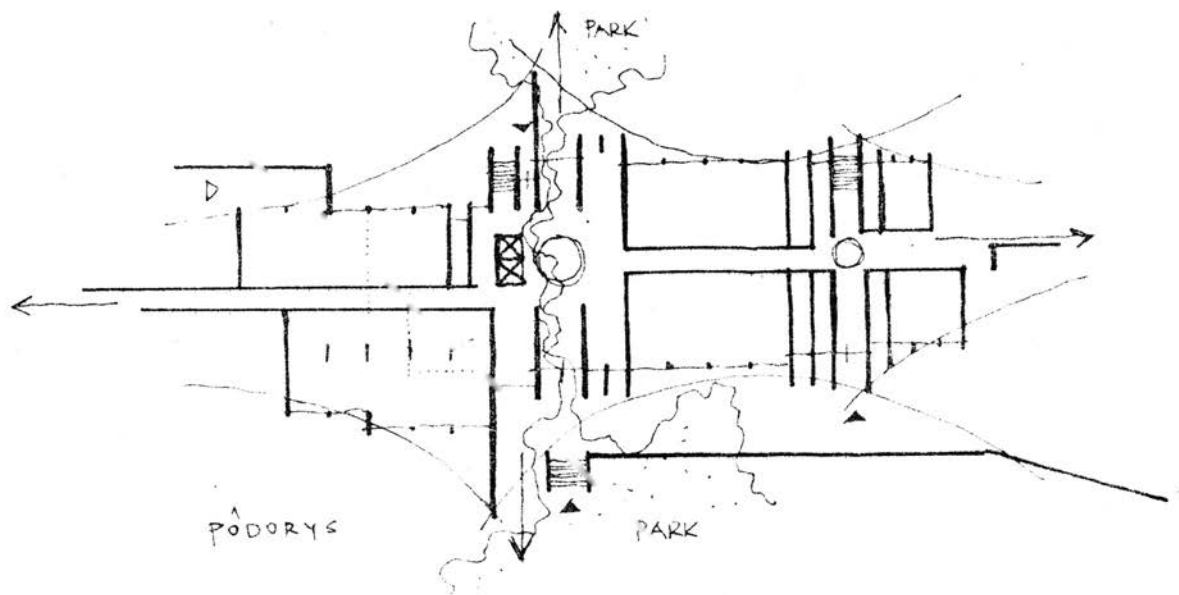

Dobové a súčasné hodnotenie

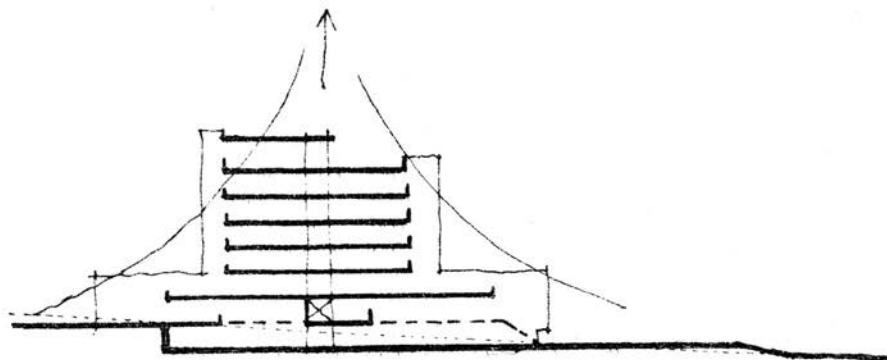
Britský kritik umenia David Crowley poukazuje na existenciu dvoch typov architektúry neskorého modernizmu vo východnej Európe. Kým modernizmus 1 je skôr technokratickou produkciou všednosti, kde nekonečné zástupy panelových sídlisk, diaľnic a priemyslu vytvárajú kraj – obraz obyčajnosti, tak modernizmus 2 reprezentuje pretrvávajúci príslub lepších zajtrajškov, utópiu reálneho socializmu. Takáto architektúra sa jasne vymedzuje zo všednosti, je komplexným dielom architektov, výtvarníkov a inžinierov.³⁸ Stavby pre zdravotníctvo a kúpeľnú rekreáciu deklarovali pokrokovosť humanizmu socialistického zriadenia. Režim to patrične využíval na svoju prezentáciu. Materiálová exkluzivita alebo zahraničný subdodávateľ (Neimar Belehrad) poukazujú na výsadné postavenie kúpeľnej architektúry ako modernizmu 2. Na druhej strane mnohé stavby v dôsledku dlhého obdobia výstavby spojeného s tlakom stavebných firiem na optimalizáciu stavebných nákladov, degradovali na produkciu všednosti.³⁹

Preferovaná veľká ubytovacia kapacita nových liečebných ústavov s nevyhnutným zázemím služieb často viedla vo výsledku k tvorbe monumentálnych objektov, ktoré nerespektovali mierku pôvodného kúpeľného prostredia.⁴⁰ To sa prejavovalo najmä v bezprostrednom kontakte so staršou kúpeľnou štruktúrou, ako napríklad v Trenčianskych Tepliciach a v Turčianskych Tepliciach. Jazyk architektúry neskorého modernizmu na jednej strane dobre slúžil naplneniu technických a prevádzkových požiadaviek na kúpeľné stavby. Na druhej strane mierka v spojení s výrazovými prostriedkami slovenského neskorého modernizmu, ako skulpturálnosť hmoty, opakovanie prvkov a vytváranie kompozícií veľkých objemov⁴¹ napokon redefinovali mierku pôvodného kúpeľného prostredia.

Rozsah realizovaných architektonických diel a urbanistických koncepcií v prostredí slovenských kúpeľov je veľký. Variuje tak ich typologická skladba, kvalita architektúry, ako aj úroveň realizácie. Architekti tvoriaci v období šesťdesiatych až osemdesiatych rokov 20. storočia však aj napriek materiálnej a technickej skromnosti dokázali v kúpeľnej architektúre tieto nedostatky využiť na vytvorenie diel, ktoré svojou architektonickou, výtvarnou a prevádzkovou kvalitou držali krok s európskym vývojom. Žiaľ, na niektorých kúpeľných stavbách je citelný aj vývoj stavebnej kultúry, ktorý najmä od polovice sedemdesiatych rokov preferoval viac typizáciu a pragmatickosť na úkor architektonického výrazu.

POHĽAD

REZ

LIEČEBNÝ ÚSTAV OZÓN - BARDEJOVSKÉ KÚPELE
KOMPOZIČNÉ SCHÉMA

**TORZO SANATÓRIA HELIOS OD
ARCHITEKTA RICHARDA PASTORA
NA ŠTRBSKOM PLESE**

THE REMAINS OF THE FORMER
HELIOS SANATORIUM IN ŠTRBSKÉ
PLESO, HIGH TATRAS, DESIGNED BY
ARCHITECT RICHARD PASTOR

Zdroj Source: Archív Martina Zaička

Foto Photo: Peter Kuzmin

**SKICA KRESBY ARCHITEKTA
JOZEFA SCHUSTERA PRI TVORBE
KOMPOZIČNEJ KONCEPCIE
LIEČEBNÉHO DOMU OZÓN
V BARDEJOVE**

DESIGN SKETCH BY ARCHITECT
JOZEF SCHUSTER FROM
THE FORMULATION OF THE
COMPOSITIONAL PRINCIPLES
OF THE OZÓN SANATORIUM IN
BARDEJOV

Zdroj Source: Archív Martina Zaička

Celkový vývoj kúpeľnej koncepcie na Slovensku v porovnaní s európskymi kúpeľmi bol medzi rokmi 1970 – 1980 hodnotený priaznivo.⁴² Architekt Jaroslav Vítek v správe o kúpeľnej výstavbe uvádza, že architektonické a dispozičné koncepty kúpeľných investícií boli na rovnakej úrovni u nás ako v zahraničí. Zásadný rozchod však videl v kvalite stavebnej realizácie, ako v aj v prípade zhotovenia interiérov. Interiér bol v záverečnej fáze realizácie často ignorovaný, pričom však na celkovú úroveň diela mal podstatný dosah.

Po procese majetkovej transformácie a privatizácie kúpeľov sa slovenské kúpele v súčasnosti prinavracajú ku koncepcii hotelového typu. Kúpeľné objekty neskorého modernizmu tak podliehajú formálnej premene na úkor pôvodného účelu. To nesie so sebou zmeny dispoziícií a typológií liečebných domov. Spoločenskou stratou z tohto titulu je čiastočná asanácia opusteného sanatória Helios na Štrbskom Plese od architekta Richarda Pastora (1966 – 1976). Neukončená prestavba na hotel odsúdila tento výtvare pôsobivý objekt oceňovaný širokou architektonickou obcou na zánik.⁴³ Technická adaptácia a optimalizácia energetickej náročnosti vedie aj k nenávratnej strate materiality a detailu, ako to bolo nedávno v prípade liečebných domov Krym v Trenčianskych Tepliciach, Poľana v Brusne alebo Smaragd v Dudinciach, ktoré prišli o trvácnny kamenný, respektíve keramický obklad fasády, ktorý bol nahradený polystyrénovou termoizolačnou fasádou. Neúcty sa dostáva aj výtvarným dielam, ktoré tvorili pevnú súčasť interiérov a exteriérov liečebných ústavov. Keramické monumentálne diela Juraja Mártha v liečebnom dome Veľká Fatra v Turčianskych Tepliciach boli odstránené natrvalo.

V súčasnom rozvoji slovenských kúpeľov absentuje ucelená koncepcia rozvoja slovenských kúpeľov. Rozvoj a investície sa vykonávajú v mierke lokálnych riaditeľstiev podliehajúce miestnym územným plánom (ak existujú), respektíve sú regulované iba zákonom o ochrane liečivých

a prírodných zdrojov. Architektúru si obstarávajú jednotlivé riaditeľstvá samostatne a často len v rozsahu inžinieringu bez prítomnosti architekta. Samostatné neskoromodernistické objekty kúpeľnej architektúry nepodliehajú pamiatkovej ochrane. V kontexte súčasného stavu a rozvoja slovenských kúpeľov znejú závery Vítkovej analýzy kúpeľnej architektúry z roku 1981 stále aktuálne. Už vtedy pomenoval najväčšie problémy pri tvorbe a uchovaní kúpeľnej architektúry: „Vylúčiť absenciu architektov u investícií do kúpeľného prostredia (...) Vylúčiť prípady realizácie exteriérových a interiérových úprav bez usmernenia autorom areálu realizácie. Zabezpečiť ochranu architektonického diela pred živelnými zásahmi a využiť súčasný stav v nárokoch na nové investície na skvalitnenie architektonickej tvorby a menovite na zvýšenie koncepcnej úrovne drobných investícií a modernizácií.“⁴⁴

Objekty pre kúpeľnú starostlivosť v slovenských kúpeľoch vznikali neľahko. Proces výstavby v mnohých miestach trval aj dvadsať rokov alebo predstavoval enormné finančné investície. Ambície smerovali ku kvalitatívnemu vyrovnaniu slovenských kúpeľov aspoň na úroveň českých krajín. Prezentovaná etapa vývoja bola tak súčasťou kultúrnej emancipácie Slovenska v rámci ČSSR. Výsledky tvorby kúpeľnej architektúry boli dobovo oceňované tak na pôde domácej architektonickej obce⁴⁵, ako aj na celoštátnej úrovni.⁴⁶ Všetky tieto aspekty vytvárajú hodnotový predpoklad pre citlivé narábanie s architektonickým dedičstvom. Objekty pre liečebnú starostlivosť a rekreáciu vybudované v období šesťdesiatych až osemdesiatych rokov totiž predstavujú hodnotnú bázu pre ďalší rozvoj cestovného ruchu a kúpeľnej rekreácie.

1 DULLA, Matúš – MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava, Slovart 2002, s. 225.

2 Zákon č. 43/1955 Sb. z 30. augusta 1955 o Československých štátnych kúpeľoch a žriedlach. Zákon definuje ochranu a využitie prírodných liečivých zdrojov a ako kontrolnú inštitúciu ustanovuje Inšpektorát na ochranu prírodných liečivých kúpeľov a prírodných liečivých zdrojov. Neskôr to bol Inšpektorát československých štátnych kúpeľov a žriedel pri Ministerstve zdravotníctva v Prahe a po roku 1969 pri Ministerstve zdravotníctva SSR.

3 Inšpektorát československých štátnych kúpeľov a žriedel pri Ministerstve zdravotníctva SSR v Bratislave (od roku 1969). Jeho riaditeľom bol Ing. Peter Krahulec.

4 MULÍK, Ján: Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku. Martin, Osveta 1981. 184 s.

5 SNR 1948 – 1954, stenoprotokoly, 13. schôdza, piatok 16. 12. 1949, Digitálny depozitár poslanecké snemovny parlamentu ČR: Po februári 1948 prišlo k vydaniu dvoch základných zdravotníckych zákonov, a to zákon č. 125/1948 Sb. a zákon č. 185/1948 Sb. Prvým sa znárodňujú všetky liečebné kúpele a minerálne pramene, pričom zákon stanovuje, že liečebné kúpele môže prevádzkovať len štát a Národná poisťovňa. Rovnako významným zákonom je zákon druhý – o poštátení liečebných a ošetrovacích ústavov a organizácií štátnej ústavnej liečebnej starostlivosti. Podľa tohto zákona v budúcnosti môže, podobne ako je to pri liečebných kúpeľoch, liečebné a ošetrovacie ústavy zriaďovať a prevádzkovať len Štátna zdravotná správa, prípadne odborné ústavy aj Ústredná národná poisťovňa.

6 Toto číslo však obsahuje aj nevyužitelné kapacity z dôvodu ich technického stavu, ako aj kapacitu kúpeľov III. kategórie. Po odpísaní tých, bola kapacita kúpeľov v roku 1949 na úrovni 3 310 postelí. In: MULÍK, Ján: 1981, s. 183.

7 Zákon č. 125/1948 Sb. stavia kúpele a minerálne pramene do rámca celoštátneho zdravotného plánu a tým výhradne do služieb zdravotnej starostlivosti o obyvateľstvo, a to pracujúcich predovšetkým. Tamže.

8 HLADKÝ, Rudolf: Budovanie kúpeľov: cesta k našim prírodným bohatstvám. In: Projekt 21, 1979, 5, s. 2.

9 Napríklad zákon č. 20/1966 Zb. o starostlivosti o zdravie ľudu.

10 UHLIARIK, Viktor: Zdravoprojekt. Eds. C. Hlaváč – M. Mihalovič. Bratislava, Obzor 1970, s. 4.

11 Riaditeľ Zdravoprojektu Viktor Uhlírik v editoriáli prvého katalógu Zdravoprojekt z roku 1970 hodnotí uplynulé 20-ročné dejiny projekcie pre zdravotníctvo na Slovensku. In: Eds. C. Hlaváč – M. Mihalovič. Bratislava, Obzor 1970, s. 2.

12 MRŇA, Lubomír: Pohľad na architektonickú tvorbu v Piešťanoch v 2. polovici 20. storočia: príbeh jednej akvizície. Eds. A. Bolerázsky – E. Drobná. Piešťany, Balneologické múzeum 2009, s. 8.

13 Tamže.

14 V piešťanskom ateliéri pôsobili napríklad architekti Ján Gaží, Lubomír Mrňa, Kristína Urbánková a i.

15 UHLIARIK, Viktor: Naše kúpele. In: Projekt 16, 1972, s. 8.

16 DULLA, Matúš a kol.: Slávne kúpele Slovenska. Bratislava – Praha, Foibos books 2014. 308 s.

17 VÍTEK, Jaroslav: Komplexná analýza architektúry a urbanizmu zdravotníckych stavieb 1970 – 1980. Časť B Kúpeľná starostlivosť. Komisia pre zdravotnícke stavby pri ZSA, Študijná úloha č. 1/79, Bratislava 1981. Archív Jaroslava Vítky.

18 HLADKÝ, Rudolf: Budovanie kúpeľov: cesta k našim prírodným bohatstvám. In: Projekt 21, 1979, 5, s. 3.

19 KRAHULEC, Peter: Zásady rozvoja prírodných liečebných kúpeľov a kúpeľného prostredia. In: Projekt 21, 1979, 5, s. 4.

MGR. ART. MARTIN ZAIČEK

ÚSTAV TEÓRIE A DEJÍN
ARCHITEKTÚRY
A OBNOVY PAMIATOK,
FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU

Námestie slobody 19
812 45 Bratislava
Slovakia

martin.zaicek@gmail.com

20 Juraj Marth, Slovenský výtvarník (2. 8. 1939). In: VÍTEK, Jaroslav: Architekt Jaroslav Vítek. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska 2008, s. 20.

21 VÍTEK, Jaroslav: Komplexná analýza architektúry a urbanizmu zdravotníckych stavieb 1970 – 1980. Časť B Kúpeľná starostlivosť. Komisia pre zdravotnícke stavby pri ZSA, Študijná úloha č. 1/79, Bratislava 1981. Viaceré podmienky ovplyvňujú rozvoj kúpeľných lokalít ako: platné zákonné opatrenia, štatúty kúpeľných miest, ochranné pásma, starostlivosť o životné prostredie, spôsob riadenia kúpeľov, vplyv prírodných liečivých zdrojov, medicínske hladiská, vzťahy funkčných zložiek kúpeľných miest a predovšetkým rešpektovanie osobitností kúpeľných lokalít a krajinného prostredia.

22 Peter Krahulec, rozhovor 16. 3. 2016. Krahulec vypracoval porovnávaciu štúdiu, ktorá poukazovala na náklady vs. výnosy zahraničného obchodu v kúpeľníctve v porovnaní s ťažkým priemyslom, čo vychádzalo v prospech kúpeľov.

23 Trenčianske Teplice (1957, 1969), Sliac (1977) Vyšné Ružbachy (1979), Bojnice (1977), Koplotovce (1979) a Bardejov (1981) a i. Problémom týchto súťaží však bolo, že viac ako podobu konkrétnej investície sledovali dlhodobý urbanistický rozvoj lokality a širšie vzťahy na existujúcu zástavbu. Architekti vstupujúci do procesu navrhovania pre samotný kúpeľný stred tak zväčša nenasledovali výsledky urbanistických súťaží, lebo ich mierka 1 : 2 000 nebola dostatočne konkrétna a determinujúca.

**KÚPELNÁ ATMOSFÉRA: BÝVALÉ
SANATÓRIUM HELIOS NA
ŠTRBSKOM PLESE**

THE SPA ATMOSPHERE IN THE
FORMER HELIOS SANATORIUM IN
ŠTRBSKÉ PLESO, HIGH TATRAS

Zdroj Source: Archív Martina Zaička

Foto Photo: Andrea Kalinová

24 HLADKÝ, Rudolf: Budovanie kúpeľov: cesta k našim prírodným bohatstvám. In: Projekt 21, 1979, 5, s. 3.

25 WILLIAMS, Allan M. – BALAŽ, Vladimír: Tourism in Transition. Economic Change in Central Europe. London, Tauris 2000, s. 102.

26 FIBINGER, Ján: Liečebný ústav Ozón. In: Projekt 19, 1977, 6, s. 42 – 44.

27 Podľa projektu Jána Fibingera sa v rokoch 1967 – 1977 vybudovalo kino, ako súčasť spoločenskej časti kúpeľného streda. MARTIN, Jindřich: Kino v Bardejovských Kúpeľoch. In: Projekt 21, 1979, 5, s. 17.

28 Netypické objemy navyše odlišovali architektúru od uniformity bežnej výstavby. In: VÍTEK, Jaroslav: Komplexná analýza architektúry a urbanizmu zdravotníckych stavieb 1970 – 1980. Časť B Kúpeľná starostlivosť. Komisia pre zdravotnícke stavby pri ZSA, Študijná úloha č. 1/79, Bratislava 1981. Archív Jaroslava Vítka.

29 MORAVČIKOVÁ, Henrieta: Monumentality in Slovak architecture of the 1960s and 1970s: authoritarian, national, great and abstract. The Journal of Architecture 14, 2009, 1, s. 105 – 125.

30 Projekt 27, 1985, 4 – 5, s. 62 – 65.

31 Ako v rozhovore poznamenáva Ing. Peter Krahulec, dlhoročný riaditeľ Inšpektorátu československých štátnych kúpeľov a žriediel: pri kúpeľoch je vždy dôležitá voda a jej chemické zloženie. Transportom vody potrebím dochádza k znehodnoteniu jej kvality, a teda k zníženiu terapeutických účinkov. Nechali sme teda položiť do prameňov potrubie a v mieste, kde chemický rozbor vyhodnotil kvalitatívny limit, tam sme umiestnili novú balneológiu.

32 Projekt 6, 1964, 4 – 5, s. 107.

33 ČERNÝ, Oldrich: Nové ústavy v Dudinciach a Trenčianskych Tepliciach. In: Projekt 10, 1968, 1, s. 5 – 7.

34 Architekt Pavel Kárdoš (18. 9. 1924 – 19. 10. 2007).

35 KODOŇ, Milan: Projekt zástavby na „Kúpeľnom ostrove“ v Piešťanoch. In: Projekt 3, 1961, s. 60 – 61. Projekt vznikol na pôde Projektového ústavu mesta Bratislava a súčasne bol podkladom pre budúci územný plán kúpeľného mesta a kúpeľného ostrova.

36 Balnea Esplanade, projekt: 1977 – 1978, realizácia 1980. In: Projekt 26, 1984, 1, s. 18 – 22.

37 UHLIARIK, Vitkor. Dostavba balnea centra. In: Projekt 26, 1984, 1, s. 18 – 22.

38 CROWLEY, David: The fate of the last generation of ultra-modernist buildings in Eastern Europe under communist rule. In Modernism: Between Nostalgia and Criticism.

39 VÍTEK, Jaroslav: Komplexná analýza architektúry a urbanizmu zdravotníckych stavieb 1970 – 1980. Časť B Kúpeľná starostlivosť. Komisia pre zdravotnícke stavby pri ZSA, Študijná úloha č. 1/79, Bratislava 1981. Kvalita realizácií a materiálové vyhotovenie nedosahovalo podľa jeho hodnotenia u domácich dodávateľov zahraničnú úroveň. Dlhá výstavba objektov, materiálové deficity v dodávkach a tlak dodávateľov na uplatnenie „progressívnych“ metód realizácie, t. j. typizácia, montované konštrukcie a prefabrikácia viedli k postupnej disharmónii medzi projekciou a realizáciou.

40 DULLA, Matúš a kol.: 2014.

41 MORAVČIKOVÁ, Henrieta: Late modernism in Slovakia: Expanding the limits. In: Hertha *Humana* – Benjamin *Konrad* – Maik *Novotny*: Eastmodern. Wien New York, Springer 2007, s. 193.

42 VÍTEK, Jaroslav: Komplexná analýza architektúry a urbanizmu zdravotníckych stavieb 1970 – 1980. Časť B Kúpeľná starostlivosť. Komisia pre zdravotnícke stavby pri ZSA, Študijná úloha č. 1/79, Bratislava 1981.

43 Katalóg k príležitosti 50. ročníka Ceny Dušana Jurkoviča. Bratislava, Spolok architektov Slovenska 2014, Cena ZSA 1977 R. Pastor: Sanatórium Helios na Štrbskom Plese.

44 Tamže.

45 Katalóg k príležitosti 50. ročníka Ceny Dušana Jurkoviča. Bratislava, Spolok architektov Slovenska 2014. Cena Dušana Jurkoviča: 1970 I. Michalec – R. Ondrejka: Podrobný územný plán kúpeľného streda Trenčianskych Teplic, 1972 J. Schuster – V. Uhlariik: komplex Balnea Grabd a Splendit v Piešťanoch, Cena ZSA: 1976 M. Šavlik: Liečebný dom Krym v Trenčianskych Tepliciach, 1977 R. Pastor: Sanatórium Helios na Štrbskom Plese, 1979 J. Vítka: Liečebný ústav Choč v Lúčkach.

46 Cena Klementa Gottwalda 1985 pre Jaroslava Vítka za významný prínos v oblasti umeleckej tvorby za Liečebný ústav Veľká Fatra v Turčianskych Tepliciach. In: VÍTEK, Jaroslav: Architekt Jaroslav Vítka. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska 2008, s. 20.